

Шекспір Вільям

Канонічна біографія

НАТАЛІЯ ТОРКУТ

КАНОНІЧНА БІОГРАФІЯ В. ШЕКСПІРА

(фрагмент передмови "В. Шекспір. Історія та драматичні хроніки" до збірки В. Шекспіра "Історичні хроніки" (Харків: Фоліо, 2004. – с. 12-17)), [Джерело](#)

Канонічна біографія Вільяма Шекспіра складалася протягом останніх трьох з половиною століть на основі нечисленних документально підтверджених фактів та апокрифічно-легендарних відомостей. На жаль, ані за життя, ані відразу ж по смерті драматурга не було написано жодного його життєпису. Тож не дивно, що в біографії Шекспіра зустрічаємо чимало слів з відтінком гіпотетичності й непевності: "вірогідно", "ймовірно", "можливо", "схоже, що", "з огляду на звичну для тих часів практику, можна припустити" та ін. Навіть дата його народження достеменно невідома: вона встановлена за датою хрещення (26 квітня 1564 року), яка зафіксована у книзі парафіяльної церкви Св. Трійці провінційного містечка Стретфорд-на Ейвоні. Оскільки в ті часи дитину зазвичай хрестили третього дня, то днем народження великого драматурга прийнято вважати 23 квітня. Така дата цілком влаштовує англіїців з огляду на її знаковість: цей день є днем Св. Георгія – покровителя Англії, тож символічно, що великий національний поет народився у день національного свята.

Батько поета, Джон Шекспір, якого внаслідок міфотворчості антистретфордівців незрідка уявляють малоосвіченим мужлаєм, насправді був доволі впливовою і авторитетною у своєму місті людиною: з 1557 року він протягом двох десятиліть обіймав почесну посаду олдермена, у 1568 році мешканці Стретфорда обрали його бейліфом, тобто міським головою, а 1571 року він був призначений на посаду мирового судді. Дружина Джона Шекспіра, Мері, походила з роду заможного землевласника Роберта Ардена і отримала від батька чималий посаг. У родині Шекспірів було восьмеро дітей, щоправда лише п'ятеро дожили до дорослого віку. Найстаршим серед них був Вільям, на якого батьки покладали великі надії і сподівання.

У семирічному віці Вільям Шекспір, котрий на той час вже, очевидно, вмів читати і писати, був відданий до стретфордської граматичної школи, яку відвідував протягом семи років. У школах такого типу учні навчалися безкоштовно, а освіта мала здебільшого гуманітарний характер. Пріоритет надавався латинській граматиці та риториці, старанно вивчалися також і твори кращих античних авторів, зокрема Цицерона, Вергілія, Овідія, Плавта, Теренція та Сенеки. Тож не дивно, що в текстах Шекспіра можна зустріти чимало афоризмів, крилатих фраз і висловів відомих класиків, які, схоже, цитувалися по пам'яті. І хоча Бен Джонсон стверджував, що

Шекспір "погано знав латину, а грецьку - ще гірше", це аж ніяк не свідчить про загальний низький рівень знань випускників граматичних шкіл. Річ у тім, що сам Бен Джонсон закінчив елітарну Вестмінстерську школу, де викладали найкращі педагоги і талановиті вчені (приміром, історіограф і філолог Вільям Кемден), отже, цілком природно, що в своїх оцінках він виходив із власних уявлень про філологічну ерудицію.

У 1577 році фінансові справи родини різко погіршилися, невдовзі через борги Джон Шекспір змушений був продати успадковані від Роберта Ардена землі, тому про подальшу освіту старшого сина годі було і мріяти. Чим займався Вільям Шекспір після 1578 року достеменно невідомо: існують припущення, що він допомагав батькові в утриманні багатодітної сім'ї, працюючи чи то молодшим учителем, чи то учнем різника.

У вісімнадцятирічному віці Вільям Шекспір одружився з донькою заможного селянина Анною Гетвей, яка була старшою за нього на вісім років. Через півроку у них народилася донька Сьюзен, а два роки потому - двійнята Джудіт і Гамнет. Однак подружнє життя майбутнього драматурга, вочевидь, не було безхмарним: у 1587 році він вирушив до Лондона, залишивши сім'ю у Стретфорді на утриманні своїх батьків. Згідно з легендою, що переповідається першими його біографами, то була втеча від переслідувань сера Томаса Люсі, на чиїх землях молодий Шекспір нібито займався браконьерством. Проте існують й інші версії пояснення такого рішучого кроку: можливо він посварився з хазяїном, у якого служив, а можливо, спокусившись принадами акторського життя, приєднався до однієї з тих мандрівних труп, що частенько навідувались у Стретфорд.

Чим саме займався Шекспір у столиці протягом перших двох-трьох років точно невідомо: чи-то стеріг під час вистав коней, чи-то виконував допоміжні функції у самому театрі, працюючи суфлером або забезпечуючи належні шумові ефекти. Його акторська кар'єра розпочалася, ймовірно, у театрі "Роуз" деє наприкінці 80-х років, а згодом, разом із трупю Джеймса Бербеда йому довелося попрацювати і в "Театрі" (1594-1597), і в "Куртині" (1598-1599), і в "Глобусі", збудованому в 1599 році синами Бербеда. Як актор Вільям Шекспір не відзначався ані високою майстерністю, ані великими здібностями: грав здебільшого другорядні ролі (достеменно відомо, що у власних п'єсах він зіграв тінь батька Гамлета і старого слугу Адама в комедії "Як вам це сподобається"). Акторське ремесло взагалі вважалося в ті часи малопочесним. Пуританські захисники чеснот, які у 80-ті-90-ті роки розпочали свій наступ на театр, називаючи його "школою непристойностей" та "справжнісінькою бійнею християнських душ". Акторів вони прирівнювали до "бродяг, нероб, злидарів та інших трутнів, що паразитують на тілі країни".

Втім, попри зростаючу активність пуритан театральне життя в Лондоні вирувало. Збільшувалася кількість акторських труп, що почали конкурувати одна з одною, докладаючи чималих зусиль заради досягнення успіху в глядацької аудиторії, чий художні смаки й вимоги стрімко зростали. Завдяки творчим пошукам "університетських умів" - Джона Лілі, Крістофера Марло, Томаса Кіда, Роберта Гріна,

Томаса Лоджа, Джорджа Піля - в царині національної драматургії відбулися суттєві якісні зрушення, які й підготували ґрунт для нечуваного підйому англійського театрального мистецтва наприкінці XVI - на початку XVII ст. Його триумф, його безсмертна слава, що непідвладна ані безжальному часові, ані безупинним змінам людських уявлень, його світова популярність, що здатна легко долати державні та мовні кордони, пов'язані насамперед з іменем Вільяма Шекспіра.

Творча діяльність цього митця, на думку літературознавців, розпочалася на початку 90-х років. Вже 1592 року він був знаний у театральному середовищі Лондона як драматург, але точно датувати його ранні п'єси надзвичайно важко. Сучасні науковці вважають першими драматичними творами Шекспіра "Комедію помилок" та історичні хроніки "Генріх VI" і "Річард III". Дебют молодого драматурга, вочевидь, виявився доволі успішним. Непрямими доказами на користь такого припущення слугують уже згадуваний критичний закид Роберта Гріна, котрий у 1592 році звинувачував височня-актора у надмірній зухвалості й амбіційному бажанні бути "найкращим Потрясателем сценічних підмостків в Англії", та запобігливі зауваження Генрі Четтла стосовно його особистої непричетності до Грінових образливих пасажів.

Щоправда, справжнє визнання літератору-початківцю принесли не перші п'єси, а поеми "Венера і Адоніс" (1593) та "Збезчещена Лукреція" (1594), присвячені Генрі Ріслі, графу Саутгемпτονу - наділеному блискучим розумом і численними талантами молодому можновладцю, шляхетному покровителю мистецтв. Відгомін популярності цих поем зустрічаємо на сторінках тогочасних творів: хвалу авторові "Лукреції" складала Майкл Драйтон ("Легенда про Матильду", 1594) та Річард Ковел ("Полімантея", 1595), про поголовне захоплення молоді Шекспіровою "Венерою" згадували відомий літератор-єлизаветинець Габріель Гарві (один із когорти "університетських умів"), поет Річард Барнфілд, сатирики Томас Вівер та Джон Девіс, а також автори анонімної п'єси "Повернення з Парнасу", що ставилася на сцені Кембриджського університету. Про надзвичайний успіх перших поетичних творів Шекспіра свідчить також і той факт, що поема "Венера і Адоніс", приміром, ще за життя автора була перевидана вісім разів.

Перші поеми, вельми оригінальні в ідейно-змістовому плані й позначені незбагненною художньою віртуозністю, не тільки принесли авторові популярність, але й суттєво поліпшили його фінансові справи. Біографи вважають, що саме нечувана щедрість графа Саутгемптона, який по-царськи винагородив літератора-початківця, заклала основи майбутнього добробуту Шекспіра. У 90-ті роки він спромігся стати співвласником "Глобуса", придбав для своєї родини найкращий у Стретфорді будинок та здійснив заповітну мрію свого батька, Джона Шекспіра, - одержав дворянський статус і право на фамільний герб.

Тонкий психологізм Вільяма Шекспіра і його майстерність у відтворенні стихії почуттів були високо оцінені сучасниками, які після виходу "Венери і Адоніса" та "Збезчещеної Лукреції" нарекли його "англійським Овідієм". Слушність такого улесливого порівняння стане ще більш очевидною згодом, коли явить себе світові цикл

сонетів – поетична сповідь людської душі.

Сонетарій, що складається зі 154 віршів, створювався протягом багатьох років (перші письмові згадки про "солодкоголосі сонети Шекспіра" з'явилися ще у 1598 році). Надрукований у 1609 році він відбиває і зміну психологічних настроїв поета, і ті суттєві трансформації світоглядних уявлень, якими було позначене найбільш плідне у творчому плані десятиліття літературної діяльності Великого Барда.

"Шекспірівський канон" – тобто сукупність творів, що вірогідно належать перу Шекспіра, крім згаданих поем і збірника сонетів включає ще тридцять сім п'єс та декілька віршованих творів. Жодного рукопису шекспірівських п'єс, на жаль, не збереглося, тож не дивно, що достовірність окремих текстів, які за життя автора з'являлися в окремих виданнях у скороченому, а часом і у перекрученому вигляді (здебільшого такі тексти складалися акторами по пам'яті або копіїювалися із записів "шпигунів", що засилялися на виставу), та міра причетності Великого Барда до появи окремих п'єс (зокрема "Перікла" чи "Генріха VIII") все ще залишаються об'єктами жвавих дискусій шекспірознавців. Не існує й усталеного погляду на проблему періодизації творчості драматурга. Деякі вчені, зокрема М.Морозов, О.Смирнов, Ю.Шведов, М.Шаповалова відзначають в його творчості три періоди, кожен з яких характеризується домінуванням певних умонастроїв та жанрових форм, пріоритетною увагою автора до певних проблемно-тематичних вузлів та ідейних концептів. Перший період (1591-1601) вони називають "оптимістичним", оскільки написані в ті часи твори – а це і дев'ять історичних хронік, і веселі, сповнені життєстверджуючого пафосу комедії, і ранні трагедії "Тіт Андронік" (1593-94), "Ромео і Джульєтта" (1594-1595) та "Юлій Цезар" (1599-1600) – просякнуті вірою в торжество позитивних начал, у можливість перемоги сил добра, справедливості, людяності й розуму. Щоправда, останню зі згаданих трагедій здебільшого вважають рубіжним твором, який провіщує нову емоційно-світоглядну парадигму, що визначатиме провідну тональність наступного – "трагічного" – періоду творчості драматурга.

Саме другий період (1601-1608), коли повною мірою розкрився поетичний геній Шекспіра, а глибокий смуток його філософських прозрінь явив себе світові у неосяжній величі монологів Гамлета і короля Ліра, по праву вважається зоряним часом Великого Барда. В написаних у цей період трагедіях "Гамлет", "Отелло", "Король Лір", "Макбет", "Антоній і Клеопатра", "Коріолан" і "Тимон Афінський" найбільш цілісно представлена Шекспірова візія складного і суперечливого духовного світу особистості, відчутно проступає критичне ставлення до гуманістичної ідеалізації людини. Навіть у комедіях "Троїл і Кресіда", "Кінець діло хвалить" та "Міра за міру", які за своїм емоційним настроєм і драматичною структурою помітно відрізняються від ранніх Шекспірових комедій, відчувається гіркий присмак глибоких розчарувань, сумніви у можливості реалізації ідеалів добра і справедливості. О.Смирнов назвав цей період творчості драматурга "часом трагічного гуманізму"¹, а О.Анікст співвідносив його з маньєризмом, наголошуючи на тому, що саме у великих трагедіях Шекспіра "проявилася реакція на гармонійний стиль Ренесансу, виникло нове розуміння природи

людини, яке підкреслює її глибоку внутрішню суперечливість"².

Останній, так званий "романтичний", період творчості Шекспіра охоплює 1608-1613 роки. Написані в цей час трагікомедії "Перікл", "Цимбелін", "Зимова казка" і "Буря", а також історична хроніка "Генріх VIII" сповнені драматизму, що характерний для творів другого періоду, проте позбавлені песимізму. Фінали трагікомедій, які інколи називають романтичними драмами, щасливі, однак цим творам бракує тієї безжурної веселості й світлого гумору, що притаманні раннім комедіям.

Безперечно, така періодизація, що вибудовується на базі певних абстрактно визначених критеріїв, є досить умовною. На художню творчість англійського драматурга впливало чимало факторів, серед яких слід назвати і соціально-політичну реальність, і обставини особистого життя, і еволюцію світоглядних та естетичних уявлень автора. Усі вони певною мірою детермінували динаміку й характер творчого процесу, тож цілком природно, що й схема періодизації творчості Шекспіра багато в чому залежить від тих критеріїв, які покладаються науковцями в основу цієї періодизації. Пітер Александер, приміром, спираючись на біографічний контекст, виокремлює чотири етапи творчого розвитку В.Шекспіра: 1584-1594, 1594-1599, 1599-1608, 1608-1613 роки. Також на чотири періоди, хронологія яких, щоправда, дещо відрізняється від запропонованої П.Александером, поділяють творчість Великого Барда і російські дослідники О.Анікст, А.Горбунов, І.Шайтанов, котрі, акцентуючи увагу на стильовому аспекті, співвідносять художні пошуки драматурга з провідними стилями пізнього англійського Відродження - ренесансом, маньєризмом і бароко.

Творча біографія Шекспіра завершується 1613 роком. Саме цього року під час прем'єри "Генріха VIII" внаслідок трагічного збігу обставин спалахнув і згорів до тла театр "Глобус", театр, на сценічних підмостках якого протягом майже 15-ти років народжувалися і вмирали, перемагали і зазнавали поразок, страждали і розмірковували в пошуках смислу буття сотні шекспірівських героїв. Під час цієї пожежі, як вважається, й згоріли рукописи Шекспірових п'єс. Приблизно через рік "Глобус" буде відбудований заново, але "потрясатель сцени" вже не напише для його відвідувачів жодного нового рядка...

Відійшовши від театральних справ та покинувши столицю, драматург повернувся до рідного Стретфорда, де й жив разом зі своєю родиною до самої смерті. Щоправда, він остаточно не втрачав контактів з тими, з ким його пов'язувало багаторічне віддане служіння Мельпомені. Свій останній день народження він відзначив у товаристві колег-драматургів Бена Джонсона та Майкла Драйтона, і майже одразу після цього вмер. Це сталося 23 квітня 1616 року. У своїй духовниці окрім родичів і стретфордських друзів Шекспір згадує й лондонських товаришів - акторів Джона Гемінга, Річарда Бербеджа і Генрі Кондела. Згодом, через сім років по смерті Великого Барда, саме Гемінг і Кондел підготували до друку повне зібрання його творів - так зване Перше Фоліо (1623). Це видання, що побачило світ завдяки наполегливій праці Шекспірових друзів і покровительству синів Мері Пембрук - Вільяма, графа Пембрука і Філіпа, графа Монтгомері, й стало найкращим пам'ятником "солодкоголосому лебедю Ейвона",

джерелом нетлінної слави його божественної музи.

Смирнов А. Из истории западноевропейской литературы. – М.-Л., 1965 – С.195.

Аникст А. Шекспир и художественные направления его времени / Шекспировские чтения 1984. – М.,1986. – С.64.